

Власенко В. В.,*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії права
Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION PROCESSES ON THE LEGAL SYSTEM OF MODERN

У статті досліджується вплив процесів глобалізації на правові системи сучасності. Саме глобалізація зумовила набуття правовими системами нових ознак та особливостей, і, таким чином, спричинила їх розвиток. У юридичній науці немає єдиного підходу до визначення типів і класифікацій правових систем, відповідно це викликає складність їхнього вивчення. Для дослідження обрані такі правові сім'ї: романо-германська, англо-американська, релігійна та традиційна. Активізація міжнародної співпраці є важливим чинником у сучасному світі, який охоплений глобалізацією та зумовлює значні перетворення в правових системах. Процеси глобалізації охоплюють різні сфери суспільного життя та впливають на правові системи держав. При дослідженні впливу глобалізації на романо-германську правову сім'ю визначено, що одним із факторів, який зумовив такі процеси є формування права Європейського Союзу. Оскільки до складу Європейського Союзу входять держави європейського континенту, які майже всі входять до романо-германської правової сім'ї, то їхнє законодавство зазнає впливу через уніфікацію та гармонізацію. Під час дослідження впливу процесів глобалізації на англо-американську правову сім'ю, відзначено підвищення ролі нормативно-правових актів та міжнародно-правових норм в праві держав «загального права». Також у англійському судочинстві використовується досвід та доктринальні напрацювання країн романо-германської правової сім'ї. Вплив глобалізації на держави релігійної та традиційної правової сім'ї не такий масштабний як на попередньо згадані. Релігійна правова сім'я характеризується широким поширенням релігії, яка пронизує усі правові системи. Традиційна правова сім'я заснована на традиціях, звичаях та філософських вченнях. Як і релігія, так звичаї і традиції широко підтримуються на державному рівні. Вплив глобалізації на релігійну та традиційну правові сім'ї прослідковується через участь у міжнародних організаціях та у міжнародних договорах. Зближення і взаємодія правових систем сучасності є глобальним явищем, яке характерне для розвитку права у XXI столітті та характеризується закономірним характером.

Ключові слова: *глобалізація, правова система, англо-американська правова сім'я, романо-германська правова сім'я, релігійна правова сім'я, традиційна правова сім'я.*

The article examines the impact of globalization on the legal systems of today. It is globalization that has led to the acquisition of new features and characteristics of legal systems, and thus led to their development. In jurisprudence there is no single approach to determining the types and classifications of legal systems, respectively, this makes it difficult to study them. The following legal families were selected for the study: Romano-Germanic, Anglo-American, religious and traditional. The intensification of international cooperation is an important factor in today's world, which is affected by globalization and causes significant changes in legal systems. The processes of globalization cover various spheres of public life and affect the legal systems of states. In the study of the impact of globalization on the Romano-Germanic legal family, it was determined that one of the factors that led to such processes is the formation of European Union law. As the European Union includes the states of the European continent, almost all of which are part of the Romano-Germanic legal family, their legislation is affected by unification and harmonization. In the study of the impact of globalization on the Anglo-American legal family, there was an increase in the role of regulations and international law in the law of "common law". The English judiciary also uses the experience and doctrinal achievements of the Romano-Germanic legal family. The impact of globalization on the states of the religious and traditional legal families is not as large as on the previously mentioned ones. The religious legal family is characterized by a widespread religion that permeates all legal systems. The traditional legal family is based on traditions, customs and philosophical teachings. Like religion, customs and traditions are widely supported at the state level. The impact of globalization on religious and traditional legal families can be traced through participation in international organizations and international treaties. Convergence and interaction of modern legal systems is a global phenomenon that is characteristic of the development of law in the XXI century and is characterized by a natural nature.

Key words: *globalization, legal system, Anglo-American legal family, Romano-Germanic legal family, religious legal family, traditional legal family.*

Постановка проблеми. Глобалізація є феноменом, який охоплює усі сторони життя сучасного суспільства, адже сучасний світовий розвиток характеризується процесами, які зумовлені інтеграцією різних сфер суспільного життя багатьох держав, серед них – політична, економічна, культурна, духовна та інші. Якщо на етапі свого становлення глобалізація була спрямована на створення глобального ринку для єдиної економічної зони та торгівлі, то в процесі розвитку вона охопила й інші напрями, зокрема і право. Сьогодні глобалізація стала об'єктом дослідження у юридичній науці завдяки різновекторному впливу на правові системи держав. Такий вплив вбачається в процесах адаптації національного законодавства до міжнародного, уніфікації чинного національного законодавства, а також в наданні пріоритету міжнародному законодавству над національним. Правові системи сучасності також зазнали впливу процесів глобалізації. Адже саме глобалізація зумовила набуття правовими системами нових ознак та особливостей, і, таким чином, спричинила їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові системи сучасності є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, проте, питання впливу глобалізації на них комплексно не вивчено. Наявні дослідження певною мірою розкривають деякі аспекти цього явища, але потребують подальшого вивчення. Теоретичну основу для дослідження становлять роботи таких вчених, як Х. Н. Бехруз, В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, Л. А. Луць, Р. Давид, К. Цвайгерт, Х. Кьотц та інших. Серед вітчизняних вчених, які приділяли увагу питанням впливу глобалізації на певні правові системи, виокремимо Ф. П. Шульженка та М. В. Маркарян (англійське право) та Д. В. Лук'янова (релігійна правова сім'я).

Постановка завдання. В сучасному світі, який охоплений глобалізацією, відбуваються значні перетворення в правових системах, насамперед – активізація міжнародної співпраці. Метою нашого дослідження є вивчення впливу глобалізаційних процесів, які відбуваються у сучасному світі на романо-германську, англо-американську, релігійну та традиційну правові сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить часто з поняттям «правова система» вживається термін «правова сім'я». Традицій-

но термін «правова сім'я» використовується в юридичній науці для позначення групи правових систем, що мають схожі ознаки та дають підстави говорити про відносну єдність таких правових систем. Зазвичай правові системи, що входять до однієї правової сім'ї об'єднані спільністю структури права, джерел права, правосвідомості, правозастосування, підходами до розуміння категорій та понять юридичної науки, а також передумовами їхнього формування (історичними, географічними, культурними, тощо).

Зважаючи на те, що юридична компаративістика є «молодою наукою» існує проблема типології правових систем. Наприклад, С. Д. Гелей та С. М. Рутар залежно від судочинства, форм права, ефективності захисту прав і свобод, виділяють романо-германський, англосаксонський, релігійно-правовий, перехідний та соціалістичний типи правових систем [1, с. 54]. О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко розрізняють такі типи правових систем: англосаксонську, романо-германську, соціалістичну та традиційного права [2, с. 569]. Серед вітчизняних науковців також треба виділити підхід до типології правових систем Л. А. Луць, яка розрізняє такі типи правових систем світу: англо-американський, романо-германський, змішаний (де виділяється скандинавський і латиноамериканський підтипи); релігійнообщинний; традиційно-філософський (де виділяється японський і китайський підтипи); звичаєво-общинний [3, с. 12].

Таким чином, можна прослідкувати, що немає єдності думок щодо існування чітко визначених типів правових систем, оскільки за основу для типологізації беруться різні критерії. Якщо проаналізувати наукові праці компаративістів, то можна виділити такі основні типи правових сімей, які продовжують існувати та розвиватися і сьогодні:

- романо-германська правова сім'я, яку також називають у компаративістиці сім'єю континентального або цивільного права;
- англо-американська правова сім'я, яка також має декілька синонімічних назв, зокрема, англосаксонська правова сім'я чи сім'я загального права;
- релігійна правова сім'я, яка заснована на основі відповідного релігійного вчення, а релігійні норми є основою для регулювання суспільних відносин;

– традиційна правова сім'я, яка охоплює декілька особливостей, що її створюють (філософські вчення та ідеї, звичаї та традиції).

Зазначені правові сім'ї охоплюють значну кількість правових систем і, на наш погляд, дозволять найбільш чітко проаналізувати вплив глобалізації на існуючі сучасні правові системи в їхній сукупності. Такий підхід до типології правових сімей не є досконалим, оскільки для кожної типології, яка визнана юридичною наукою взяті за основу різні критерії, які її і формують (юридична техніка, ідеологічні фактори, джерела права, тощо).

Першою правовою сім'єю, вплив глобалізації на яку будемо досліджувати, є романо-германська. Загальновизнаним центром романо-германської правової сім'ї є континентальна Європа [4, с. 47]. Таким чином, серед правових систем, які входять до неї можемо виділити правові системи Франції, Італії, Португалії, Німеччини, Австрії, України та інших держав, яким притаманні спільні особливості. Зокрема, таким правових системах притаманні: зв'язок з римським правом; абстрактний характер норм права; суттєва вираженість концептуальності і доктринальності; вивчення римського і канонічного права у європейських університетах, яке було основою для формування романо-германського права; кодекси та закони у межах цієї правової сім'ї мають основоположне значення; виражений кодифікований характер; поділ права на приватне публічне [5, с. 63–64].

Найбільш суттєвий вплив процесів глобалізації на романо-германську правову сім'ю можемо спостерігати через формування та становлення права Європейського Союзу. Насамперед, таке формування здійснюється шляхом інтеграції правових систем різних держав, яка забезпечується уніфікацією та гармонізацією. Уніфікація передбачає встановлення Європейським Союзом єдиних правил поведінки, які безпосередньо регулюють суспільні відносини на всій його території, тобто на території тих держав, які є його учасниками. Згадані правила поведінки зібрані у регламентах, які є нормативними актами та фактично інструментом уніфікації. Гармонізація передбачає приведення внутрішніх законів та підзаконних нормативно-правових актів держав-учасниць у відповідність до законодавства Європейського Союзу. Переважно

саме директиви є тими основами законодавства, яким мають слідувати держави-учасниці під час погодження законодавства з нормами Європейського Союзу. Крім того, у романо-германській правовій сім'ї можна помітити збільшення ролі судового прецеденту, що не було характерним для неї раніше. У прецедентних рішеннях Європейського Суду з прав людини формуються правові позиції, які мають юридичне значення для судів національних судових систем. Існують різні думки щодо обов'язковості рішень ЄСПЛ, але в цілому цей напрям також можна вважати складовою глобалізаційних процесів.

Треба відзначити, що з початку свого становлення право Європейського Союзу уже побудоване на принципах романо-германського права, адже виникло значно пізніше. Проте саме уніфікація та гармонізація є головним наслідком впливу європейського права на правові системи романо-германської правової сім'ї. Крім того, з тих же причин відбувається зближення романо-германського права з англо-американським [4, с. 61].

Англо-американська правова сім'я поєднує у своєму складі два типи права – англійське та американське, які мають ряд спільних особливостей, що дозволяє об'єднати їх в одну правову сім'ю. До них належать такі: у структурі права виокремлюють загальне право і право справедливості; відсутній поділ права на приватне і публічне, а найважливіше значення має процесуальне право в порівнянні з матеріальним; за суддями закріплено визначальну роль у правотворчості; судовий прецедент визначається основною формою (джерелом) права; право не має чіткого галузевого характеру; правові звичаї можуть застосовуватись як допоміжні джерела права; правова доктрина спрямована на задоволення потреб судової практики; домінують права та свободи особи [6, с. 288–289]. У групу англійського права входять правові системи Англії, Уельса, Австралії, Нової Зеландії та ряду інших держав, які були колоніями Британської імперії, а до американського права – правова система Сполучених Штатів Америки.

Досліджуючи еволюцію англійського права, науковці Ф. П. Шульженко та М. В. Маркарян дійшли висновку, що зі вступом до Європейського Союзу, англійське право як і правова система Великої Британії зазнала суттєвого впливу,

адже під «тиском» міждержавного утворення було прийнято низку законодавчих актів парламенту, які внесли зміни як в інституційну будову державних органів, так і впровадили принципи побудови незалежної та самостійної судової гілки, що відповідає світовим та європейським стандартам. Також за багатолітню історію загального права англійські судді при вирішенні справ почали брати до уваги досвід та доктринальні напрацювання країн романо-германської правової сім'ї [7, с. 38].

Треба зазначити, що англо-американська правова сім'я має ряд ознак, які формують її ідентичність, але глобалізаційні процеси спричинили певний вплив на неї, зокрема у сфері нормотворчості.

Історично так склалося, що релігія, звичаї та традиції займали важливу роль у розвитку людства і, таким чином, стали основою для регулювання суспільних відносин. У зв'язку з цим, майже у всіх частинах світу вони визнані як основа для формування правових систем.

Релігійна правова сім'я охоплює мусульманську (ісламську), індуську, іудейську правові системи та систему канонічного права. Зазначені правові системи засновані переважно на нормах, що містяться у релігійних текстах та є загальновизнаними суспільством. Досліджуючи вплив глобалізації на релігійну правову сім'ю, Д. В. Лук'янов дійшов висновку, що процеси глобалізації мають будуватися на повазі до культурної, релігійної та правової багатоманітності, забезпечувати її від примусової «вестернізації». Також науковець підкреслює наявність значних відмінностей впливу глобалізації на зближення правових систем західного права та їх впливу на релігійні правові системи. Вчений зазначає, що вплив на мусульманське право має місце переважно у питаннях розвитку суспільних відносин та появи нових відносин, щодо яких немає сталих і однозначних норм [8, с. 257–258].

Х. Н. Бехруз зазначає, що концепція мусульманського права допускає формування нових норм і джерел права, але головна вимога до них – повна відповідність основоположним джерелам – Корану і Сунні [9, с. 174].

На нашу думку, оскільки релігійна правова сім'я заснована на принципах дотримання релігійних норм у всіх сферах суспільного життя (особливо прослідковується у мусульманській

правовій системі), то вплив глобалізації є значно меншим, порівняно з романо-германською чи англо-американською правовою сім'єю. Хоча держави релігійної правової сім'ї також мають конституції держав, закони, які в основному базуються на релігійних нормах. Проте такі держави також є членами міжнародних організацій, учасницями міжнародних конвенцій та договорів, які цілому дозволяють говорити про розвиток глобальних відносин держав релігійної правової сім'ї.

Наступною розглянемо традиційну правову сім'ю, в рамках якої для нашого дослідження ми об'єднали правові системи держав далекого сходу права та звичаєво-общинного.

Традиційну правову сім'ю розглядають як сукупність правових систем, основу яких складають моральні та філософські ідеї про соціальне життя як частину природного світопорядку, а зразком суспільного устрою у них є соціальна гармонія, яка забезпечується неписаними правилами поведінки (традиціями та звичаями) [6, с. 293].

Держави далекого сходу права (Японія, Китай) мають тисячолітню історію та формувались під впливом різноманітних морально-філософських течій, зокрема легізму, конфуціанства та даосизму, вплив яких і сьогодні прослідковується у правових системах цих держав.

Що стосується звичаєво-общинного типу правових систем, то до цих держав відносяться держави Африки, де звичаєве право є сукупністю звичаїв, практики та світогляду, які прийняті як обов'язкові правила поведінки корінних народів та місцевих громад.

Г. О. Саміло зазначає, що у більшості африканських держав застосування звичаєвих норм отримало офіційне визнання у конституціях, законодавчих актах, місцевих актах, систематизованих актах та іншому нормативному матеріалі. А під час формування національних правових систем у нових африканських державах враховуються місцеві традиції та звичаєві норми [10, с. 22–23].

У зв'язку з тим, що частина африканських та східних держав були колоніями Англії, то їх правові системи зазнали впливу також і англійського права, зокрема в контексті ведення судочинства. Проте при прийнятті рішень судьями бралися до уваги місцеві звичаї та традиції, насамперед які стосувалися сімейних чи спадкових відносин.

Сьогодні глобалізація є рушійною силою для подолання різних проблем, які існують у світі завдяки взаємодії, співпраці та наданні допомоги державам, які її потребують.

Висновки. Усі без винятку правові сім'ї, які існують у сучасному світі піддалися впливу глобалізації через інтеграцію свої правових систем, уніфікацію правових норм та гармонізацію законодавства. Безумовно, що деякі правові сім'ї зазнали більшого впливу, оскільки мають за мету розвиток правових систем, а деякі намагаються зберегти свою ідентичність. Перш за все, такий вплив зумовлений виконанням глобальних завдань, які зачіпають життєві інтереси всіх народів світу, характеризуються динамізмом і вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості. До таких проблем віднесемо – війни, екологію, безпеку, пандемії – від вирішення яких залежить подальший прогрес людства і збереження цивілізації.

Для вирішення таких проблем: створюються міжнародні організації, які об'єднують декілька або безліч держав; укладаються міжнародні договори, учасниками яких також є держави, які представляють різні правові сім'ї; враховується досвід держав, які частково або повністю вирішили ті чи інші проблеми, які були на шляху їхнього розвитку.

Варто також зазначити, що зближення і взаємодія правових систем сучасності є глобальним явищем, яке характерне для розвитку права у XXI столітті та характеризується закономірним характером. Основними способами зближення правових систем є гармонізація законодавства і уніфікація норм права. Під час цих процесів важливе місце посідає імплементація норм міжнародного права в національне законодавство держав. Не менш важливим способом є надання міжнародної правової допомоги. Усі ці дії сприяють розвитку правових відносин між державами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 668 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид., перероб і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
3. Луць Л.А. Типологізація сучасних правових систем світу: відкрита лекція. Київ, Сімферополь: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Логос, 2007. 298 с.
4. Порівняльне правознавство: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов; за ред. В. Д. Ткаченка. Х.: Право, 2003. 274 с.
5. Порівняльне правознавство: підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2012. 272 с.
6. Теорія держави та права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
7. Шульженко Ф. П., Маркарян М. В. Еволюція англійського права: історико-правовий дискурс. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 29 – 39.
8. Лук'янов Д. В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження : дис. ... к-та юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 407 с.
9. Бехруз Х. Ісламські традиції права : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2006. 296 с.
10. Саміло Г. О. Особливості правових систем сучасних африканських держав. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 21–23.